

מִתְחַבְּרִים

יהדות מתוך הזדהות

פרשת בראשית | גיליון מס' 67 | תשרי תשפ"ה

התוכן:

מפקודיך אתבונן: מצוות פרשת וזאת הברכה - בראשית
להיות יהודי: טעמי המצוות.
שאל נא: קריאת השמות במעשי בראשית.

מִפְקוּדֶיךָ אֶתְבֹּנֵן (תהילים קיט, קד)

מצוות פרשת וזאת הברכה

1.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	יש לאדם לברך את בניו לפני מותו	וזאת הברכה אשר ברך משה את בני ישראל לפני מותו
2.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שהשי"ת אוהב את עם ישראל	אף חובב עמים כל קדושיו בידך והם תוכו לרגליך.
3.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שה' מנהיג את ישראל ונמצא עמהם כ'מלך' בתוך עמו.	ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל
4.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות		
5.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שהשי"ת מנהיג את העולם ומתוך כך מבס את אויבי ישראל עד להשמדה.	דברים פרק לג (כו) אין כאל ישרון רכב שמים בעוזך ובגאותו שחקים: (כז) מענה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד: (כח) וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל:
6.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שה' מנהיג את ישראל בהצלחה עילאית לנצחון ולהביס את אויביהם	(כט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בידוד מגן עוזך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך:

מצוות פרשת בראשית

1.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שה' ברא את העולם ואת כל צבאו	(בראשית א, א) בראשית ברא א' עד ויכולו
2.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לשלוט ולרדות במעשי הבריאה	(א, כח) ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ.
3.	חינוך מ"ע א סה"מ מ"ע ריב סמ"ג עשין מט	שישא אדם אשה ויוליד ממנה בנים	(א, כח) ויברך אותם א' ויאמר להם א' פרו ורבו
4.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שה' ברא את העולם בששה ימים ושבט ביום השביעי וברכו וקדשו	(ב, א) ויכל א' ביום השביעי מכל מלאכתו וגו' וישבות וגו' ויברך א' את יום השביעי ויקדש אותו וגו'.

5.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לא לפגוע במעשה הבריאה ולעסוק בטיפוחו	(ב, טו) ויניחיהו בגן עדן לעבדה ולשמרה
6.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לשמוע בקול ה' ולציית להוראותיו	(ב, טז) מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וגו' המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת
7.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לשאת אשה כדי להיות צוותא לאדם (נוסף על מצוות פו"ר הנוכרת לעיל)	(ב, יח) לא טוב היות האדם לבדו וגו' והיו לבשר אחד.
8.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	להתהלך בצניעות ולהתבייש מלפני ה' (כמבואר בשו"ע או"ח סימן א)	(ג, ז) וידעו כי עירומים הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות.
9.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שהמלך הגדול הקדוש ברוך הוא, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו (כמבואר כנ"ל)	(ג, ח) וישמעו את קול ה' א' מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו וגו' המן העץ אשר צויתך וגו'. - ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי. ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה.
10.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לא להיות כפוי טובה	(ג, יב) האשה אשר נתת עמדי
11.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת כי הגמול בא לעושי רע	(ג, טז) אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך וגו' ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו' ארורה האדמה בעבורך וגו' ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת דמי אחיך מידיך.
12.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	דרך ארץ, לנהוג כבוד בבריות, כמו כן להימנע מהנהגות מיאוס וביזיון,	(ג, כד) לשמור את דרך עץ החיים זו דרך ארץ, דרך ארץ קדמה לתורה.
13.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לכבד את ה' ולהפריש מקניינו	(ד, ג) ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. והבל הביא גם הוא וגו'
14.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לתת לכבוד ה' את החלק המשובח	(ד, ד) והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. ואל קין ואל מנחתו לא שעה וגו'
15.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שהבחירה נתונה ביד האדם להתעלות מעלה מעלה או לרדת מטה מטה	(ד, ז) הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואלריך תשוקתו ואתה תמשל בו:
16.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	לדעת שיש שה' מאריך אף ואם הגמול מאחר לבסוף הוא יגיע	(ד, טו) ויאמר לו ה' לכן כל הרג קין שבעתים יקם וישם ה' לקין אות וגו' כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה.
17.	הוראות ודרכי מוסר שיש ללמוד מהתורה והמצוות	שתשרור בין איש ואשתו אהבה ואחוה ושלוש ורעות עד שיהיו כאדם אחד	(ה, ב) זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם.
18.		לדעת שהנהגת ה' להאריך אף, אך בסופו של דבר גובה את שלו.	(ו, ג) ויאמר ידוד לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה:
19.		לדעת שאין רצון ה' בקיום העולם אלא בעשות האדם טוב בעולם	(ו, ה) וירא ידוד כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום: וינחם ידוד כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו:

טבעי להיות יהודי

פרק מד: הדין אודות טעמי המצוות

טעמי המצוות, יש שנקטו שאין לנו יכולת לדעת טעם המצוות, ואין לנו אלא זאת, שכל המצוות הם הציוי האלוקי שכאשר יעשה אותם האדם יקנה בזה את עולמו לחיי נצח. ואכן מחמת כן רבים וטובים לא ראו צורך רב לעסוק בטעמי המצוות, ודי לנו במה שנדע שרצון ה' הוא שנעסוק בתורה ובמצוות ובזה נקנה חיי עולם.

ובוודאי שאמת נכון הדבר, שיסוד התורה וקיום המצוות, הוא ראשית כל הידיעה וההכרה שעוסקים בקיום רצון ה', וכאשר יקיים המצוות מתוך כוונה זו, יצא בשלימות לכל הדעות אף לדעת האומרים 'מצוות צריכות כוונה'. אך מסגנון התורה ומלשונות חז"ל משמע שכן ראו ערך בהכרת תוכן מעשה המצווה, ואין כל המצוות מכוונים רק למטרה את של קיום רצונו ותו לא. אחת ההוכחות לכך היא, שאילו כל הרצון במעשה המצוות היה רק עשייתם לבד בקיום יבש ותו לא, היו כולם כתובים בתורה בסגנון אחיד, ולא היה מקום שהתורה תתבטא בסגנונות מיוחדים לכל מצווה, 'תועבה היא', 'ולא תטמאו את נפשותיכם', ובחלקם נימוקים כגון 'כי הוא הדם הוא הנפש'.

והנה אף שרבים מגדולי הדורות עסקו בטעמי המצוות, כחלק מעסק התורה והעמקה ביסודותיה, עם זאת לא נקטו שידיעת טעמי המצוות 'בפרטות', היא עיקר גדול לעניין קיום המצוות. אך נראה שגם לדעתם ישנה חשיבות מכריעה בידיעת הכוונה ה'כללית' בתכלית מעשי המצוות.

כלומר שאף שלא נדע באופן מדויק כוונת כל מצווה, אולם נחוץ לדעת ולהבין מהו יסוד כלל התורה והמצוות, מה ה' חפץ מעמנו. ואין המגמה בהתבוננות זו להגיע לידיעת 'טעמי המצוות', אלא להגדיר איזה סוג דבר נדרש מאתנו בכללות התורה ומעשי המצוות, אין אנו שואלים למה ומדוע, אלא רוצים אנו לדעת 'מה', מה היא המשמעות של המעשים, מה יוצא מזה, מה זה בא להביע. השאלה היסודית במקורות

ויש כמה מקומות בתורה שהיא מגדירה בכללות את הייעוד של התורה, ויצויין להלן.

וחז"ל עמדו על שאלה זו בגמרא - (מכות כד, א) 'דרש רבי שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצוות נאמרו לו למשה וכו', **בא דוד והעמידן על אחת עשרה דכתיב (תהילים טו) מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו, לא רגל על לשונו, לא עשה לרעהו רעה, וחרפה לא נשא על קרובו, נבזה בעיניו נמאס, ואת יראי ה' יכבד נשבע להרע ולא ימיר, בספו לא נתן בנשך, ושוחד על נקי לא לקח, עושה אלה לא ימוט לעולם וכו'.** **בא ישעיהו והעמידן על שש דכתיב (ישעיה לג, טו) הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות, נוער כפיו מתמוך בשוחד, אוטם אזנו משמוע דמים, ועוצם עיניו מראות ברע וכו'.** **בא מיכה והעמידן על שלש, דכתיב (מיכה ו, ז) הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם א-להיך.** עשות משפט זה הדין אהבת חסד זה גמילות חסדים והצנע לכת זה הוצאת המת והכנסת כלה וכו' **חזר ישעיהו והעמידן על שנים שנאמר (ישעיה נו, א) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וכו', בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב, ד) וצדיק באמונתו יחיה'.**

ונראה פשוט שמה שבגמרא חיפשו בדברי נביאים את אלו שהעמידו את דברי התורה על דברים מועטים, אין זה רק כדי שעל ידי הכללים, יהא האדם אוחז את הפרטים כולם. בבחינת מה שאמרו (ספרי האזינו) 'הוי כונס דברי תורה ועושה אותם כללים'. אלא מגמת חכמים היתה על דרך שאנו מבקשים כאן, מאחר שריבוי מצוות כזה נאמר למשה כמספר תרי"ג, ממילא מתבקש לעמוד ולהתחקות על כללות מצוות התורה, כדי להבין לאיזה עניין הם נוטים בעיקרם, ולאיזה מגמה הם מכוונים. מעתה ניתנה לנו דרך למצוא את מבוקשנו, כאשר נעיין בפסוקים הללו שהובאו בגמרא, בהם מנויים הנקודות היסודיות שעליהם 'העמידו' את התורה כולה.

ויש הסוברים שגם באופן כללי אין כלל מקום לשאלה בנידון, כי אין אנו יודעים מטרת התורה והמצוות, ואין לנו אלא לקיימן. ונמצא שכאשר אנו מקיימים את התורה והמצוות, אנו רק מצייתים כעיוורים בעלטה למקבץ של הוראות והנהגות חסרי משמעות, שציוו אותנו לעשותם. ולכאורה יש לכך הוכחה מהגמרא שאמרו (ראש השנה טז, א) על המימרא 'למה תוקעין בראש השנה', והקשו מיד - 'למה תוקעין - רחמנא אמר תקעו'. [ולשיטה זו, אף אם ימצאו טעמים למצוות, אין זה נוגע לנו, אלא הם טעם לרצון ה', וכעניין הטעמים שעל פי קבלה, וחקר אלו-קה מי ימצא].

אמנם זה וודאי לא יתכן, והכתוב אומר - (דברים ד, ו - ח) 'ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וגו'. ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת, אשר אנכי נתן לפניכם היום'. ולכאורה זו כוונת פשטות הפסוק (דברים לב, מז) 'כי לא דבר רק הוא מכם, כי הוא חייכם'. ובאותו עמוד גמרא עצמו (ר"ה טז, א) שאמרו בו 'רחמנא אמר תקעו', אמרו לפני כן: 'אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח וכו' ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת וכו' ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג וכו'. הרי שיש מקום לשאלה 'מפני מה אמרה תורה', אלא שכאשר שואלים על עצם הקיום 'למה תוקעין' התשובה היא 'רחמנא אמר תקעו', אבל בוודאי שנכון לשאול 'מפני מה אמרה תורה לתקוע בשופר'. ויבואר להלן.

קריאת השמות בג' ימים הראשונים במעשי בראשית

וירא אלוקים את האור כי טוב ויבדל אלוקים בין האור ובין החושך. ויקרא אלוקים לאור יום ולחושך קרא לילה וגו'. ולא נתברר היטב, קריאה זו של האור והחושך כיום ולילה, מה עניינה ומה צורך יש בה לבריאת העולם, והרי בשאר כל הבריות כגון שמש ולבנה ואילנות ובהמות וחיות, לא נזכר בתורה שקראם בשם. ואכן מצינו עוד קריאת שם בבריאת העולם בעוד שני פסוקים.

ויעש אלוקים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן. ויקרא אלוקים לרקיע שמים וגו'.

וכן ביום השלישי - ויאמר אלוקים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן. ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים וגו'.

והנה בשלושה דברים אלו מצינו בנ"ך ובחז"ל שנקבעו בהם "גבולות". ובמיוחד בארץ וימים נזכר בכמה מקומות - א. האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמיה ה - כב). - אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחרף אתה יצרתם (תהילים עד - יז). על הרים יעמדו מים וגו' גבול שמת כל יעברון כל ישבון לכסות הארץ (תהילים קד - ט). ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא. בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו. ואשבר עליו חקי ואשים בריח ודלתים. ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך (איוב פרק לח - ח). בשומו לים חוקו ומים לא יעברו פיו, בחוקו מוסדי ארץ (משלי ח, כז). וצריך להבין, דהיכן נתפרש במעשי בראשית שיש גבול לים ולארץ.

ונראה דזה כוונת הכתוב "ויקרא". כלומר שבצווי יקוו המים רק נצטוו להקוות במקום אחד, ועדיין לא נקבע שישארו שם, ושם יחזרו ויציפו את הארץ, והיינו דכשם שלפני המאמר של יקוו המים היו המים על פני כל הארץ והוצרך המאמר להקותם, אם כן בטבעם הוא להתפשט, וכמו כן צריך עוד לצוות שלא ישוּבו להתקלקל כמו שהיו אלא מאמר ה' יעמוד לעולם. וכמו שמצינו שמשבח הפסוק "אף תכון תבל כל תמוט", דמשבחו של מלכות ה' הוא שלא רק שברא את העולם אלא גם מקיימו שאינו נמוט.

וקריאת השם היא קביעת המקום, שמקום זה הוא ים ולא ארץ ומקום היבשה יהיה ארץ ולא ים. וזה עצמו הוא המקור לקביעת גבולות הנזכרת בפסוקים הללו.

ובגמרא - אמר ריש לקיש בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה שנאמר גוער בים ויבשהו (חגיגה יב). ועפ"י מה שביארתי י"ל שויקרא אלוקים ליבשה ארץ וגו' הוא הגערה שגער בים, וקריאה-גערה זו הציבה את הגבול. ב. וכך הוא גם בענין אור וחושך, שתחילה הבדיל ה' את האור ואת החושך והיינו שיהיו לכל אחד זמנים מיוחדים ולא בעירבוביא, אך עדיין לא נקבע לזה סדר קבוע של חצי יממה ושיהיה גבול לכל אחד. וקריאת השם, היא שקבעה שהאור יהיה זמנו רק ביום, והחושך יהיה זמנו רק בלילה. ומצינו בחושך שיש לו גבול דכתיב - קץ שם לחשך וגו' (איוב כח ג).

ובאור וחושך יתכן לומר יותר, שהקריאה היא עצמה ההבדלה, שהבדיל בין האור ובין החושך, והיה זה על ידי שקרא לאור להיות ביום ולחושך להיות בלילה. ועכ"פ אף אם הויבדל עצמו הוא כבר ההבדלה אך קריאת השם הוא הוא הקביעה שלא יחזור ויתערבב. (אך ברקיע וארץ וימים לא יתכן לומר כן, דכתיב בהו לפני הקריאה "ויהי כן").

וכך אמרו בגמרא - קרייה רחמנא לנהורא ופקדיה אמצותא דיממא וקרייה רחמנא לחשוכא ופקדיה אמצותא דלילה. ולכאורה נראה הדבר בדרך דרש, שמפרש 'ויקרא' - 'קרייה רחמנא לנהורא', כאדם שקורא לחבירו ומצווהו. אכן לפי מה שנתבאר כאן הרי זה ממש פשוטו של מקרא, שתחילה היה רק מציאות הברואים של האור והחושך, ועתה ציוה הקב"ה שיהיו עומדים בגבולם, שיהיה האור עומד בזמן מסויים, והוא יהיה "יום", והחושך בזמן מסויים והוא יהיה "לילה".

ג. וכן מצינו ברקיע שהיה צריך העמדת גבול וחיוזק בין השמים העליונים למים התחתונים - בהכינו שמים שם אני בחוקו חוג על פני תהום. באמצו שחקים ממעל בעוז עינות תהום (משלי ח, כז). ובחז"ל נתפרש יותר שאמרו שהיה הרקיע רופף עד שגער בהם הקב"ה. כמ"ש רש"י - ביום הראשון עדיין לחים היו וקשרו בשני מגערת הקב"ה באומרו יהי רקיע וז"ש (איוב כו) עמודי שמים ירופפו וכו'.

ועיין ברמב"ן בפ' הא' שקריאת השם היא דווקא ביום השני כיון שתחילה היו רק בריאה (חומר השמים) וביום השני נתן בהם צורה שיהיו רקיע. ואז קראם שמים. והוא מבואר עפ"י הנ"ל שהקריאה היא שיהיו כך עומדים במקומם בצורתם ולא ישנו את גבולם.

וידועים דברי חז"ל במדרשים שמים התחתונים חפצו להיות עם העליונים, והופרשו בבכי בעל כרחם. וזה תואם עם הענין שהיו המים צריכים לגערה כדי להעמיד ההבדלה, שלא יעלו המים התחתונים. וכמו שביארנו שהגערה היא נתינת גבול, וזה הקריאת שם, שרק המים העליונים הם "שמים", והתחתונים אינם שמים ואין להם רשות לבא שם.

